

Gehechtheid bekeken vanuit TA-perspectief

Deel 2 (deel 1 verscheen in Strookdigitaal november 2007)

Marij Peeters

Marij Peeters is orthopedagoog
en gz-psycholoog
Zij heeft de
ANITA-opleiding afgerond
marij.peeters@casema.nl

Ik werk sinds 1992 als orthopedagoog/
Gz-psycholoog met ouders van kinderen
met een handicap. Ik merk dat het voor
opvoeders van deze kinderen moeilijker
is om signalen van hun kinderen op te
vangen en sensitief responsief te zijn
naar hun kind. Kinderen zenden niet
altijd begrijpelijke signalen uit door de
directe of indirecte gevolgen van hun
handicap. Indirecte gevolgen liggen
bijvoorbeeld op sociaal emotioneel
gebied. Deze kinderen zullen vaker falen
op ontwikkelingstaken waardoor het
moeilijker is om een positief zelfbeeld en
voldoende zelfvertrouwen op te bouwen.
Ouders zijn zwaarder belast door de
verzwaarde opvoedingstaak, maar ook
door het verdriet dat ze ervaren door het
hebben van een kind met een handicap.
En tenslotte zie ik dat als ouders en
kinderen eenmaal in een patroon zijn
beland, dit in stand blijft als er geen hulp
geboden wordt.

Ik ben op zoek gegaan hoe we vanuit
verschillende theoretische kaders en
vanuit de Transactionele Analyse kunnen
kijken naar het hechtingsgedrag van het
kind en dat van de ouders. Ook was ik
benieuwd naar de relatie tussen die twee

*Een individu kan alleen
een volledig mens worden
door in relatie te staan
met anderen'*

(Buber 1923)

en de mogelijkheden voor behandeling.
Ik start met een uitleg van het begrip
hechting en beschrijf vervolgens inter-
generationele aspecten ervan.

Daarna ga ik in op het begrip sensitieve
responsiviteit, omdat dit één van de
centrale begrippen is bij de opbouw van
een veilige hechting.

Tenslotte beschrijf ik hoe het voorgaande
ingezet kan worden in de behandeling.
De termen gehechtheid en hechting
gebruik ik door elkaar. Voor de lees-
baarheid zijn in het begin een paar
concepten, die in een eerder artikel zijn
beschreven, opnieuw beschreven.

Gehechtheid en het belang voor de ontwikkeling

*De moeder van Olaf had verslavings-
problematiek en vertrok toen Olaf een half
jaar was. Hij bleef bij zijn vader wonen.*

*Toen hij twee was kreeg hij een stiefmoeder
en op zijn vijfde vertrok deze stiefmoeder
en nam de twee inmiddels geboren half-
zusjes mee.*

*In eerste instantie zag hij zijn stiefmoeder
een keer per maand. Vanaf zijn zesde heeft*

*hij haar niet meer gezien.
Sinds een jaar, Olaf is nu negen jaar, heeft
hij een nieuwe stiefmoeder die zwanger is. Olaf
laat gedragsproblemen zien en is gediagnos-
ticeerd als een kind met een reactieve
hechtingsstoornis.*

Een gezonde hechting levert een gevoel van basisveiligheid op, waardoor het kind kan gaan exploreren.

Waardoor het relaties aan kan gaan, gericht is op de ander en gemakkelijker gedrag (van ouders) kopieert en dus gemakkelijker leert, een betere ontwikkeling heeft op het gebied van de taal, spel en omgang met andere kinderen.

Kinderen die veilig gehecht zijn, uiten meer positieve gevoelens, zijn expressiever en staan meer open voor gevoelens van anderen, zijn in sociaal opzicht competent, reageren veerkrachtiger op frustratie, hebben meer zelfvertrouwen en reguleren hun gevoelens beter (Carlson en Sroufe, in Toomes-Vreugdenhil, 2006).

G. Kohlrieser (2006) noemt drie aspecten bij het concept hechting (attachment):

- 1 nabijheid zoeken van de gehechtheidsfiguur
- 2 een gevoel van een veilige haven; bij een gevoel van paniek (distress) gerustgesteld worden door een gehechtheidsfiguur
- 3 een intern werkmodel van een veilige basis dat de zekerheid geeft om de wereld te verkennen; een gevoel van welbevinden te hebben en zichzelf gerust te kunnen stellen in tijden van distress in de toekomst

Het interne werkmodel gaat over een beeld van de relatie van jezelf met de ander. In de psychoanalyse wordt dit objectrelatie genoemd en in de cognitieve

psychotherapie het innerlijk schema.

Dat deel van interne werkmodel dat over jezelf gaat, je zelfbeeld, wordt ook beïnvloed door neurofysiologische verschijnselen.

Reageert je lichaam snel, ben je snel geprikkeld, dan krijg je mogelijk een ander beeld over jezelf dan wanneer je niet snel geprikkeld bent.

Berne (in Stewart & Joines, 2004) vindt autonomie het belangrijkste aspect van geestelijke gezondheid. Autonomie heeft volgens hem 3 componenten:

- 1 awareness: in het hier en nu zijn
- 2 spontaneïteit: vrij voelen om te kiezen uit verschillende mogelijkheden voor eigen gedrag
- 3 intimacy: open, vertrouwde interactie met een ander persoon, waarbinnen je je echte gevoelens kunt laten zien.

Verschillende vormen van gehechtheid

*Olaf is thuis steeds in de buurt van een volwas-
sene. Alleen spelen lukt niet. Alleen een taakje
uitvoeren ook niet. Samen lukt het wel.
Ouders noemen zijn gedrag claimend en
op onverwachte momenten wordt hij driftig.
Hij liegt en lijkt niet te leren van straf. Vooral
vader heeft moeite met het 'claimende gedrag'
en stuurt hem weg. "Omdat hij er zelf niet tegen
kan en omdat Olaf groot moet zijn. Op school
moet Olaf het tenslotte ook zelf kunnen."
Toch vinden vader en stiefmoeder hem geen
kwaai jongen. Op school slaat hij andere
kinderen en soms ook de juf. Vooral bij rekenen
en op het schoolplein is zijn gedrag proble-
matisch. Vriendjes heeft hij niet.
In gesprek met Olaf komen we erachter dat hij
rekenen erg moeilijk vindt. Hij weet niet hoe hij
moet beginnen en is bang en boos. Hij wordt*

dan boos op de juf. (Uit literatuur blijkt dat kinderen met hechtingsstoornissen op de subtests rekenen, cijferreeksen en coderen significant lager scoren op de WISC-III, Rijgaard 2007)

Door Ainsworth (1978) is als eerste onderzoek gedaan naar verschillende vormen van gehechtheid. In de zogenaamde 'Vreemde Situatie-Test' vond zij drie karakteristieke reactiepatronen wanneer de moeder de kamer verliet en later weer terugkwam: Ainsworth noemt

● 70% van de kinderen *veilig gehecht*.
● 20% *vermijndend gehecht* met actief vermijndend gedrag. Ze lijken de omgeving intensief en ongestoord te verkennen en maskeren hun scheidingsangst. Het kind vermijndt actief de opvoeder na een korte separatie.

● 10% *afwerend/ambivalent gehecht*. Het kind vertoont ambivalent gedrag: klampt zich vast en is tegelijkertijd boos en teleurgesteld. Het is bijna ontroostbaar, zodat het afwerende overheerst.

Grossmann (1981), Main en Solomon (1990) noemen een 4^e categorie:

● *gedesorganiseerd*. Er is niet echt een coherente strategie. De ene keer zal het kind verstarren, de andere keer een tegenstrijdig patroon laten zien (met de rug naar iemand toekruipen) en angst voor de opvoeder laten zien.

Vanuit de TA kunnen we redeneren dat de vorm van hechten een scriptbesluit is. Dit wordt genomen als bescherming tegen de vermeende afwijzing of na een traumatische gebeurtenis.

De scriptboodschap kan zijn: 'alleen als je heel lang huult kom ik je troosten, soms kom ik wel, soms niet' of

'ik kom wel bij je zus en niet bij jou'.

De 'Kleine Professor' (V1 in K, 6-18 maanden, Levin 1986) lijkt een belangrijke in het nemen van scriptbesluiten die belangrijk zijn voor de vorm van hechting, juist omdat ze vaak al zo vroeg en op onbewust niveau genomen worden.

Hechting in de kindertijd en de opvoedingsstijl

Vader van Olaf is vroeger zelf in de steek gelaten door zijn moeder en mishandeld door zijn vader.

Vader vertelt dat hij geleerd heeft te overleven. Hij heeft weinig zelfvertrouwen. Hij heeft een schild om zich heen getrokken naar de buitenwereld. Zijn traumatische jeugd heeft hij niet verwerkt. Eerder is therapie aangeboden, maar vader kiest hier niet voor. Hij wil het niet allemaal meer boven halen.

Hij vertelt dat hij naar zijn zoon toe het liefst zou willen zeggen: "Vertrouw mij en je stiefmoeder, maar vertrouw niemand in de wereld om je heen, want ze zijn niet te vertrouwen."
Vader heeft een baan en heeft nu een gelukkige relatie met zijn huidige vrouw.

Vader is verdrietig en lijkt hulpeloos, als hij vertelt over zijn eigen opvoedingsverleden.

De gehechtheid in de kindertijd heeft gevolgen voor de gehechtheid in de volwassen leeftijd. Dit heeft vervolgens weer invloed op de opvoedingsstijl en gevolgen voor de gehechtheid van het kind.

Ijzendoorn (1994) beschrijft de intergenerationale overdracht van gehechtheid.

Eén van de mechanismen die daarbij een rol spelen, is het interne werkmodel. Ijzendoorn noemt dit de 'gehechtheidsrepresentatie' van de ouder. Hieronder in een tabel bij elkaar de verschillende opvoedingsstijlen, het pedagogische gedrag van de ouder en het

gedrag bij het kind, aangevuld met gegevens van Lambermon (1991) over de relatie met praten over de eigen opvoedingsgeschiedenis door ouders.

De relatie is niet absoluut volgens de onderzoekers, maar ze zien een duidelijk grotere kans op optreden van de genoemde categorieën. IJzendoorn vond dat zelfs vanuit

een daarvoorliggende generatie een zelfde patroon waar te nemen valt en de gehechtheid en de bijbehorende opvoedingstijlen worden doorgegeven.

Een moeder die bijvoorbeeld een gereserveerde opvoedingsstijl heeft, had ook weer vaker een moeder met een gereserveerde opvoedingsstijl.

Opvoedingsstijl	Praten over opvoedingsverleden- verleden	Pedagogisch gedrag	Gehechtheid kind
Autonome opvoedingsstijl	Coherente manier Autonome positie t.a.v. opvoedingsverleden	Consequent sensitief	Veilig gehecht Goede balans gehechtheid en exploratie Evenwichtige beheersing emoties
Gereserveerde opvoedingsstijl (minimaliseren van gehechtheid)	Gedistantieerde manier, geïdealiseerd beeld van ouders, afgesneden van onprettige herinneringen	Consequent insensitief	Angstig vermijdend (actief vermijdend) gehecht kind Exploratie, waarbij maskeren van eigen angst Ondercontrole emoties
Gepreoccupeerde opvoedingsstijl (maximaliseren van gehechtheid)	Uitvoerige of warrige manier, onvoldoende afstand: verstrikt in schuldgevoelens en boosheid, ouders willen behagen	Inconsequent sensitief	Angstig-ambivalent gehecht kind Klampt zich en is tegelijk boos en teleurgesteld Afwerende overheerst Weinig exploratie Overcontrole emoties
Gedesoriënteerde opvoedingsstijl	Verlies of traumatische ervaring onvoldoende verwerkt	Onvoorspelbare negatieve emoties Inconsequent Tegenstrijdig	Gedesorganiseerd gehechtheidsgedrag Verstarren of tegenstrijdig patroon (angst voor opvoeder) Onverwerkt/angstig

Tabel 1: intergenerationale overdracht van gehechtheid

We bekijken video-opnames. We zien dat Olaf een hoog spanningsniveau heeft. Het verbaast vader en stiefmoeder dat hij zo gespannen is bij een gewoon spelletje dat alleen maar leuk zou moeten zijn.

Hij kijkt met name stiefmoeder steeds aan en zij geeft dan een knikje of een opmerking waardoor hij door kan gaan en iets minder gespannen wordt. Hij kijkt veel om zich heen en lijkt alles in de gaten te houden.

Vader is bezig met zichzelf en vangt deze signalen van Olaf meestal niet op.

Stiefmoeder tolkt als Olaf iets wil dat vader niet begrijpt of hoort.

Olaf kan het spelletje uitspelen zonder driftig te worden, zelfs als hij verliest. Dit gebeurt anders wel regelmatig in dit soort situaties.

Nu verbijt hij zijn tranen. Hier wordt niet op gereageerd. Bewust niet, vertelt vader later.

Bij activiteiten die hij alleen doet, heeft hij steeds de nabijheid en bevestiging nodig van een van de ouders. Hij praat tegen ze over wat hij doet en vraagt dingen aan ze.

Meestal is het ook dan stiefmoeder die antwoord geeft of hem vertelt wat hij verder kan doen. Zonder die sturing en nabijheid verzandt hij na 2 minuten in om zich heen kijken, friemelen met dingen. Alleen tijdens het computeren zoekt hij geen nabijheid. Ook hier raakt hij gespannen en benoemt naderhand dat hij de levels moet halen. Hij wil het allemaal goed doen, denken we.

Sensitieve responsiviteit

Ainsworth (1978) verstaat onder sensitieve responsiviteit het vermogen van de opvoeder om signalen van het kind snel en onvertekend waar te nemen en de bereidheid en bekwaamheid om op deze signalen prompt en adequaat te reageren.

Sensitieve responsiviteit van de opvoeder

zorgt bij het kind voor een beeld van voorspelbaarheid, toegankelijkheid en betrouwbaarheid en geeft het kind het idee dat hij de sociale omgeving enigszins beheerst.

Kinderen ervaren dat ze zelf als persoon invloed kunnen uitoefenen op hun omgeving (locus of control). Ook leren ze erop vertrouwen dat in tijden van nood, angst en spanning bescherming toegankelijk is. Als een kind ervaart dat zijn behoeften doorgaans gehonoreerd worden, creëert het een beeld van zichzelf dat het de moeite waard is en ervaart de relatie als liefdevol. Belski (in Bögels 2006) heeft bevestigd gevonden dat er een samenhang is tussen sensitieve responsiviteit en de kwaliteit van gehechtheid. Juffer (in IJzendoorn 1994) vond dat verbetering van de sensitieve responsiviteit de gehechtheidsrelatie verbetert.

Riksen-Walraven (1983) beschrijft dit concept vanuit empirisch onderzoek:

- 1 signalen van het kind opmerken
- 2 ze juist interpreteren
- 3 willen reageren,
- 4 kunnen reageren
- 5 effectief reageren

Binnen de TA zouden we sensitieve responsiviteit kunnen begrijpen als het uitwisselen van strooks in aansluiting op de behoeften van het kind. Berne introduceert dit concept om de honger naar prikkels of honger naar erkenning en de behoefte aan bevestiging door anderen te beschrijven. Strooks kunnen fysieke prikkels zijn als een aanraking maar ook een glimlach, compliment of gefronste wenkbrauwen.

Factoren die van invloed zijn op de sensitieve responsiviteit van ouders

IJzendoorn stelt dat de gehechtheidsrelaties in de eigen kinderjaren een rol spelen in

relatie met de eigen kinderen. Als ouders zelf een hoge mate van responsiviteit hebben ervaren, staan ze meer open voor gehechtheidssignalen en de behoeften van hun eigen kinderen. Ze kunnen zich gemakkelijker inleven en voelen zich niet zo snel bedreigd door tekenen van angst, verdriet of boosheid van het kind.

Ook vond Rixsen-Walraven dat spanning bij de ouders en emotionele problemen die op dat moment een rol spelen invloed hebben op de sensitieve responsiviteit.

Niet alleen aan de ouderkant zijn factoren die de responsiviteit beïnvloeden. Ook aan de kindkant zien we factoren die dit beïnvloeden.

Bakker (1986) noemt aangeboren eigenschappen als zintuiglijke handicaps, een laag geboortegewicht, aanpassingsvermogen van het kind, prikkelbaarheid. Belski (in Bögels 2006) suggereert dat er twee typen kinderen zijn. Kinderen die nauwelijks gevoelig zijn voor opvoeding en waarbij de ontwikkeling zich ontvouwt volgens de genetische make up en kinderen die door een bepaalde aanleg, zoals een angstig of moeilijk temperament, zeer gevoelig zijn voor wat ouders doen, denken en voelen. En dit heeft ook impact op hoe deze kinderen de responsen van ouders ontvangen en interpreteren.

Olaf is een kind met een reactieve hechtingsstoornis en vraagt iets speciaals van vader en stiefmoeder. Het vragen om nabijheid, wat hij op dit moment nodig lijkt te hebben, raakt bovendien bij vader aan eigen onverwerkt verdriet. Vader vindt het moeilijk om die nabijheid te bieden. Stiefmoeder kan het wel, maar is inmiddels bevallen en kan het nu een stuk moeilijker omdat ze ook de aandacht wil verdelen. Ook voor Olaf is het moeilijk die aandacht met zijn nieuwe zusje te delen.

Boer (1999) ziet overbescherming optreden bij angstige ouders, maar onafhankelijk daarvan bleek angst bij het kind ook voorspellend te zijn voor beschermend optreden. Ook in longitudinaal onderzoek werd de invloed van kinderlijke factoren op ouderlijk gedrag aannemelijk.

Van de Boom en Hoeksma (1994), lieten zien hoe moeders van zuigelingen met een extreem prikkelbaar temperamentstype relatief minder visueel en lichamelijk contact boden, zich minder betrokken toonden en minder openstonden voor de signalen van hun kindje.

Er zijn aanwijzingen dat kinderen met verlegenheid als temperamentstype een overbeschermende opvoedkundige reactie teweeg kunnen brengen bij hun ouders.

Wijnroks (2004) toonde aan dat kinderen met een autistische stoornis, maar ook kinderen met alleen een verstandelijke beperking, volgens de ouders vaker onveilig gehechtheidsgedrag laten zien dan normaal begaafde kinderen. Kinderen met een autistische stoornis lopen een groot risico op het ontwikkelen van een gedesorganiseerd reactiepatroon. Een verklaring is mogelijk deels gelegen in de ouderlijke sensitiviteit. Door onverwerkt verlies kan het zijn dat de ouder tijdelijk minder beschikbaar is. Bij het kind zelf is er een verklaring gevonden in het moeilijker opbouwen van een innerlijk werkmodel. Wijnroks noemt het gedesorganiseerd gehechtheidspatroon een probleem in de ontwikkeling van het innerlijk werkmodel.

Autistische kinderen zijn mogelijk niet in staat een coherent en consistent werkmodel op te bouwen. Zij missen het vermogen stabiele verwachtingen te vormen omdat ze de reacties van ouders niet begrijpen en niet kunnen koppelen aan het eigen gedrag. Het innerlijk werkmodel van autistische kinderen is nog niet onderzocht.

Hoe kunnen we intergenerationale overdacht van onveilige gehechtheid doorbreken en de veilige hechting bij een kind in een risicosituatie bevorderen.

Allereerst zal er goed gekeken moeten worden naar zowel de gehechtheid van de ouder als die van het kind en de risicofactoren bij ouders en kinderen die kunnen leiden tot gehechtheidsproblemen.

IJzendoorn vindt dat een beschrijving nodig is van de beschermende en belastende omstandigheden om een inschatting te kunnen maken van het risico dat ouders hun opvoedingsverleden zullen herhalen.

Brede contextfactoren spelen daarbij een rol, zoals kwaliteit van de relatie met de partner, familieleden en vrienden, werk en financiële omstandigheden als ook kenmerken van het kind.

Verder is het van belang niet alleen te letten op de feitelijke levensgeschiedenis van de ouders maar ook op de wijze waarop ze erover vertellen.

En het is onontbeerlijk om te kijken naar de interactie tussen ouders en kind, omdat beiden in de interactie veel laten zien van de verwachtingen (werkmodel) die zij van elkaar hebben.

De toepassing van de verkregen inzichten binnen de gezinsbehandeling

Vader en stiefmoeder willen het beste voor Olaf maar vader kan op dit moment niet meer doen dan hij kan, ook emotioneel.

Er wordt afgesproken dat vooral stiefmoeder 'het lijntje' met hem heeft in het contact, zoals nu ook al is. Vader gaat meer bewust activiteiten met hem doen die ze beiden leuk vinden. Samen koken bijvoorbeeld vinden ze erg leuk.

*Daarnaast heeft hij momenten voor zichzelf waarin hij zelf tot rust kan komen.
Vader's eigen spanningsniveau stijgt ook snel.
Als we te snel gaan, merken we dat meteen.
Vader geeft dan aan dat hij niet meer kan denken en de hulpverleners niet meer kan volgen.
Het is ook belangrijk dat stiefmoeder ook momenten heeft voor zichzelf en de baby.*

Ook voor volwassenen is een 'secure base' bepalend voor het welzijn (Ainsworth in Thoomes 2006).

De gezinswerker werkt aan die veilige basis door in de lichaamstaal te laten merken ouders o.k. te vinden en positief te 'stroken' door echte belangstelling te tonen, hun behoeftes te zien en geen oordelen te vellen. In TA-termen geven we de ouders permissie om te zijn wie ze zijn.

Ouders zijn in de opvoeding van een kind met een handicap geneigd om zichzelf weg te cijferen. Verder is stapsgewijs veranderen belangrijk.

Interventies bij de ouders en het gezinssysteem

We hebben vader en stiefmoeder uitleg gegeven over wat er met Olaf aan de hand is en hoe dit invloed heeft op zijn emoties en zijn dagelijks functioneren. Over wat hij nodig heeft op emotioneel gebied om te groeien.

We bespreken het idee van vader dat als je aandacht geeft aan de emoties dat hij ze dan nog minder onder controle leert krijgen.

Wij noemen dat eerst benoemen van wat hij denkt, voelt en beleeft, en daarna pas iets toevoegen, juist helpend kan zijn om zichzelf te leren kennen en zijn emoties te leren hanteren.

Vader wil proberen te vertrouwen op de

hulpverlener, omdat zijn eigen overtuiging anders zegt.

Dat stiefmoeder het benoemen van de emoties mag uitproberen, is mooi.

We hebben met vader ook gekeken naar de scriptbesluiten van vader die hij onbewust doorgeeft aan zijn zoon.

De interne representatie die ouders vroeger hebben opgebouwd van gevoeligheid voor behoeften van de ander is een van de mechanismen die hierbij een rol spelen.

Deze kun je bijstellen op het moment dat je je er bewust van wordt.

Het is van belang dat ouders zich bewust worden van de eigen representatie van gehechtheid door te kijken naar de eigen opvoeding, de eigen ideeën over opvoeding en relatie met en gevoelens naar hun kinderen.

Er kan gewerkt worden aan het opruimen van sporen en ervaringen uit verleden, het nemen van nieuwe (script)besluiten, decontamineren van oude denkbeelden (bijvoorbeeld kinderen mogen niet vragen). Berkel (2007) noemt dat het belangrijk is te werken aan relatieherstel met de grootouders (vanuit de contextuele theorie van Boszormenyi-Nagy) en aan de communicatie tussen ouders.

Psycho-educatie is belangrijk waarbij gekeken wordt naar de handicap, het karakter, belangstelling en interesses, het temperamentstype, de ontwikkelingsfase en wijze van gehechtheid van het kind.

Verder is het van belang een kind de tijd te geven bepaalde fases opnieuw te doorlopen en een fase van claimend gedrag waarin het kind veel nabijheid nodig heeft, er te mogen laten zijn en nabijheid te bieden als ouders.

Ouders uitleg geven en steun bieden is hierbij belangrijk.

Interventies gericht op de interactie en vaardigheden van ouders: leren sensitief responsief te zijn

De volgende stappen kunnen helpend zijn bij het leren responsief te zijn:

- 1 eigen gevoelens en behoeften in concrete situaties herkennen (onderscheid maken tussen authentieke gevoelens en racketgevoelens).
- 2 behoeften en gevoelens en gedachten van het kind begrijpen, herkennen (authentieke en racketgevoelens) en interpreteren.
- 3 onderscheid maken tussen eigen denken, voelen, handelen, behoeften en die van het kind.
- 4 uitgaan van de goede intentie van het kind.
- 5 zien wat de onderliggende opvoedingsvraag is van het kind.
- 6 behoeften, gevoelens, gedachten van het kind verwoorden, zodat het kind zichzelf leert kennen en begrepen voelt.
- 7 nonverbale en verbale positieve strooks geven.
- 8 belangen, behoeftes van het kind, zichzelf en derden afwegen
- 9 eigen behoeften, gevoelens, gedachten adequaat kenbaar maken, eigen impulsen bedwingen, egopositie innemen die past:
VO (Voedende Ouder) bij zorg geven,
KO (Kritische Ouder) bij sturing geven,
V (Volwassene) bij in gesprek zijn,
K (Kind) bij samen beleven of volgen van het kind. Taal gebruiken in overeenstemming met de non-verbale boodschap.

Thoomes-Vreugenhil bouwt in therapie bij kinderen met een hechtingsstoornis een

fase in waarin vanuit samen dingen beleven wordt toegewerkt naar het gedifferentieerd ervaren en verwoorden van ervaringen en gevoelens. Ze spiegelt als therapeut in deze fase wat het kind beleeft.

Verder noemt zij als volgende fase het bieden van begrenzing om het kind een kader en veiligheid te bieden.

Vervolgens wordt het kind geholpen met het maken van keuzes door de keuzes in stapjes op te bouwen. Van deze inzichten kunnen we gebruik maken binnen de gezinsbehandeling zonder therapeutisch te werken. In feite doet de ouder een stapje terug in de ontwikkeling en sluit aan waar het kind emotioneel gebleven is.

Rygaard noemt dat het voordoen en samendoen van nieuwe routines helpt bij het leren. Geen aandacht schenken aan wat fout gaat, maar aanmoedigen van wat goed gaat, is hierbij belangrijk.

De routine die geoefend wordt, moet ingeslepen worden, in eerste instantie met de 'belangrijke ander' erbij en later met bijvoorbeeld een foto van die ander ter herinnering.

Vader en stiefmoeder leren beter aan te sluiten bij Olaf, instemmend te benoemen wat Olaf doet, wil en denkt, en vervolgens leiding te geven. Dit zodat Olaf op den duur zichzelf leert begrijpen en zichzelf leert ervaren als een autonoom persoon, afgegrensd van de ander. Het bekijken van videobeelden geeft zicht op wat hij nodig heeft aan structuur en hoe we bij de eisen die we aan hem stellen, rekening kunnen houden met het verschil tussen kunnen en (emotioneel) aankunnen.

Olaf leert in kleine stapjes om een klein, afgebakend taakje zelfstandig uit te voeren.

Hij leert kleine keuzes te maken, te beginnen tussen twee dingen. Olaf wordt ondersteund als hij het moeilijk heeft en iets spannend vindt.

Er is uitleg gegeven op school. De juf heeft meer een 'lijntje' met hem en ziet meer zijn spanningsniveau. Om hulp vragen is een vaardigheid die hij mag leren. Het gaat nu beter op school en hij heeft geen uitbarstingen meer.

Voor vader is het moeilijk om kleine stapjes van vooruitgang te zien. Stiefmoeder benoemt dat Olaf meer begint te vertellen uit zichzelf. Hij vertelt nu ook af en toe over iets 'stouts' wat hij gedaan heeft. Stiefmoeder en vader beleven het eigenlijk niet meer als liegen, als hij iets niet vertelt. Hij geniet steeds meer van complimentjes. De sfeer wordt thuis positiever. Er wordt minder gemopperd en stiefmoeder en vader vinden het ook steeds gemakkelijker om complimentjes te geven.

Kind gerichte interventies

Op cognitief niveau kan er gewerkt worden aan het nemen van nieuwe besluiten, zowel thuis als op school: "ik ga mijn moeder voortaan vertellen als ik iets 'stouts' gedaan heb" of "ik kan hulp vragen als ik iets niet begrijp" in plaats van "ik ben alleen met mijn paniek als ik iets niet begrijp". Op emotioneel niveau kan het kind ondersteund worden om nieuwe besluiten te nemen en nieuw gedrag te laten zien. De gezinswerker kan met het kind direct werken aan vaardigheden bijvoorbeeld om sensitieve responsen te leren ontvangen. "Hee, zie je dat". Of aan sociale vaardigheden in de omgang met de ander, indien dit ingebed is in de emotionele en cognitieve veranderingen.

Interventies gericht op verwijzing

Soms zijn de problemen van ouders zelf onvoldoende op te lossen door middel van de gezinsbehandeling. Eigen problematiek

belemmert hen dan om bepaalde vaardigheden te leren, cognitief nieuwe inzichten te verwerven en emotioneel mee te groeien in de ouderrol. Er kan dan een vorm van therapie nodig zijn, die dieper ingaat op de eigen gehechtheid. Soms zijn er redenen om met het kind een vorm van therapie te starten.

Gezien zijn leeftijd en de dingen die hij heeft meegemaakt, lijkt naast de gezinsbehandeling ook therapie voor Olaf zelf nodig. Hier gaat met Olaf gewerkt worden aan egoversterking en verwerken van traumatische ervaringen. Berkel noemt hierbij als therapeutische ingang ook nog het teruggaan naar de lijfelijke fase, die een mogelijke ingang is binnen therapie, ook binnen ouder-kindtherapie, mits ouder en kind dit aankunnen.

Vader maakt stapjes in sensitief responsief zijn, maar vindt het ook moeilijk. Om hierin verder te komen denken we dat therapeutische hulp voor vader nodig is. Vader geeft aan daar op dit moment niet aan toe te zijn maar wel met kleine stapjes naar zichzelf te willen kijken.

Slotwoord

Meer zicht op het onderwerp hechting betekent dat we meer opties hebben, zoals in de TA genoemd wordt. Het vergroot het aantal opties om een gezonde hechting te bevorderen en daardoor een goede basis te creëren voor de verdere ontwikkeling van het kind en ouder(s) in hun ouderschap.

Een ontwikkeling die we binnen de gezinsbehandeling positief proberen te beïnvloeden. Voor het slagen hiervan is de gehechtheid van de gezinsbehandelaar zelf hierbij ook een van de medebepalende factoren.

Door Cue en Barnett (in Thoomes-Vreugdenhil 2006) wordt deze eigen gehechtheidsrelatie van de therapeut genoemd.

Zij zeggen dat veilig gehechte therapeuten meer open staan voor zowel de eigen ervaringen als de ervaringen van de cliënt.

Het is daarom en met het oog op parallelprocessen de moeite waard hier nog meer zicht op te krijgen.

Aanbevolen en geraadpleegde literatuur

Bakker- van Zeil T., Hechten en loslaten in therapie. Scriptie in het kader van de technisch-theoretische cursus experimentele psychotherapie. Bodegraven, 1986.

Berkel B. van, Gezinsbehandeling bij Gedrags- en hechtingsproblemen, tijdschrift de Knoop, 2007.

Boer F., Elk kind maakt zich zijn eigen vader en moeder, Strook Jaargang 21, n2, p 7-14. 1999.

Bögels S., Ouderschap en angst, NVO Bulletin, 7^e jaargang, nr. 5/6, p. 1-4 dec. 2006.

Boszormenyi-Nagy I., Krasner, B., Tussen geven en Nemen, Uitgeverij de Toorts, 1986.

Buber M., Ich und Du, Noordam, N.E., p.149 t/m 155 Heidelberg 1923, Het mensbeeld in de opvoeding, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1978

Dösen A., Psychische en gedragsstoornissen bij zwakzinnigen. Een ontwikkelingsdynamische benadering. Boom, Meppel, 1990.

Ehlers S., Volkens A., Gespreksvaardigheden voor de hulpverlening. Uitgeverij HB. 2002.

Erikson E., Childhood and society, New York 1963. Ned. vert. Het kind en de samenleving, Aula 1968.

Guhrs M., Nowak C., Het constructieve gesprek. Een praktische leidraad voor overleg, onderwijs en leidinggeven vanuit de Transactionele analyse.

Heijkoop J., Anders kijken naar. Teksten bij de basisopleiding videomethodiek van J. Heijkoop, 2005

Holmes J., John Bowlby & Attachment Theory, Routledge, London, 2005.

Hoogsteder M., Vriese de S. (red.), Hechting en Loyaliteit, O&O-Cahier 1. Uitgeverij SWP Amsterdam, 2004. (Lambermon)

- Kohlrieser G.**, Hostage at the table, How leaders can overcome conflict, influence others and raise performance, Jossey-Bass, San Fransico, 2006.
- Kouwenhoven M.**, Transaktionale Analyse in Nederland, deel I, II en III. ANITA, Tulp BV Zwolle, 1991.
- Lambermon M., Ijzendoorn M.**, Over de appel en de boom, Intergenerationele overdracht bij verwaarlozing en mishandeling in gehechtheidstheoretisch perspectief. Nederlands Tijdschrift voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs, Vol. 7, nr 2, 1991.
- Lang G., Molen H. van der**, Psychologische gespreksvoering, Uitgeverij Nelissen, 2000.
- Lange. G. de**, Hechtingsstoornissen, Orthopedagogische Behandelingsstrategieën, HBO-reeks Gezondheidszorg/Welzijn, van Gorcum Assen, 1991.
- Levin P.**, Becoming the way we are, The cycle of development, Strook 7-2, 1986.
- Lier P.A. van, Hoeben S.M., Lieshout C.F.M.**, Sociaal emotionele ontwikkeling en de vertrouwensrelatie, 's Hertogenbosch, Katholiek Pedagogisch Centrum (KPC), 1992.
- Main M.**, Het gehechtheidsbiografisch interview (in: Ijzendoorn, 1994)
- Pas van der A.**, Methodische ouderbegeleiding, Uitgeverij Ad Donker, 1996.
- Riksen-Walraven M.**, Mogelijke oorzaken en gevolgen van een (on)veilige eerste gehechtheidsrelatie, Kind en Adolescent, 1983.
- Rijgaard N.P.**, Praktijkgericht therapiehandboek voor ernstige hechtingsstoornissen bij kinderen, Uitgeverij SWP Amsterdam, 2007.
- Stewart I., Joines V.**, Transactionele analyse, Het Handboek, Uitgeverij SWP Amsterdam, 2004.
- Thoomes-Vreugdenhil A.(redactie)**, Behandeling van hechtingsproblemen, Bohn Stafleu van Loghum, Houten, 2006.
- Veenbaas W.E.A.**, De maskermaker, Een uitgave van Phoenix Opleidingen TA/NLP, Utrecht, 2006.
- Weisfelt P.**, Nestgeuren, Over de betekenis van de ouder-kindrelatie in een mensenleven, Uitgeverij Nelissen, Soest, 2005.
- Wolff M.S. de, Ijzendoorn M.H.**, Sensitiviteit en gehechtheid: een meta-analyse van antecedente factoren bij ouders die bepalend zijn voor de gehechtheid van het kind, NTVOVO, jaargang 14, nr 1/2, april, 1998.
- Wijnroks L.**, Hechting bij kinderen met een autistische stoornis en een verstandelijke handicap, Kind en adolescent in praktijk, nr 3, 2004.
- Ijzendoorn M.H.**, Gehechtheid van ouders en kinderen, Intergenerationele overdracht van gehechtheid in theorie, (klinisch) onderzoek en gevalbeschrijvingen, Bohn Stafleu Van Loghum Houten/Zaventem, 1994.